

(Өзбәкистан)

ШӘРӘФ РӘШИДОВ

Кәшмир маһнысы

(Әфсанә)

Бу повест мәнһәбәт һаггында гәдим Кәшмир халқ дастаны әсасында јазылмышдыр. Исте'длалы шаир, бәстәкар вә муәллим Дина Натх Надим бу әфсанәә мусиги бәстәләмишдир.

Һәмин көзәл дастаны билән кәшмирлиләрдән ешитдикләрим бу повести јазмаға мәни руйландырмышдыр.

МУӘЛЛИФ

ПРОЛОГ

Көз јашы кими дуп-дуру булаглар дағларын көјләрдә өпүшән зирвәләриндән баш алыб, әтәкләрини јујараг сүрәтлә ахыб кәлир. Мәчралары күчлә нәзәрә чарпан бу булаглар башга булагларда көрүшәрәк бирләшир, сәс-күјлү, надинч бир ахыһа чеврилир. Саһилләри кениш вә көзәл мәнзәрәли олан бу ахын баш алыб вадиләрә кедир. Тарлалардан, дүзләрдән, чөлләрдән кечән сујун јолу чоҳ узундур. Онуј јолу узаидыгча, даһа чоҳ булаглар, кичик чајлар растына чыхыр вә нәһәјәт, бу ахын күчлү бир чај олур. Чај кечә-күндүз, раһатлыг билмәдән, курлајараг, далғаланаараг ахыб кедир, өз көзәллијини јерин көзәллијинә гошур, өз күчүнү јерин күчүнә, өз гүдрәтини онун гүдрәтинә гаһтыр, инсанлара хош күзәрән вә сәлдәт кәтирир. Өз дирилик сују илә о, әкилләрин, колларын вә ағачларын көкләрини дојдурур, онун е'чазкар гүввәси биткиләрин јарпағларына вә көвдәләринә долур, тумурчуглаары, чичәкләрин ләчәкләрини ачыр.

Зоғ зоға, јарпағ јарпаға, будаг будаға, мәнсул мәнсула, көзәллик көзәллијә гошулуру. Инсанларын үрәкләринә фәрәһ кәлир, арзулар чичәкләнир.

Кәшмирлиләрин гәдим мәнһәбәт дастаны да бу кејирли чаја бәнзәјир. Сринагагар шәһәрини кәсиб кечән, бүтүн Кәшмир вадисини, әрафдакы бүтүн бағлары вә тарлалары суваран Чилам чајында үзәркән, биз мәнһәбәт маһнылары ешидирдик. Кәшмирли достларымыз бизә даһышырдылар ки, әсләр боју муһафизә олунмуш бу маһнылар санки әлчәтмәз уча зирвәләрдән ахыб төкүләрәк халғын үрәјини тагәтә кәтирирди. Бу маһнылар баһар чичәји Нәркинни вә арылар һөкмдары—икид Бамбурун көзәл мәнһәбәти һаггындадыр.

Халғын ән ширин арау вә истәкләрини балдиран, даг чајы кими гәмиз олан бу сәмини маһнылар ағызлардан ағызларга, нәсилләрдән нәсилләрә, әсләрдән әслрә кәтирир, севәнләрин мәтанәтини, садагәтини

даһа да мөһкәмләдир, эзаб, изтираб чөккөләрә үмид верир, онлары руһландырыр, ганадландырыр, эзаб, эзијәти дәф етмәкдә, бәдбөхтликдән хилас јолу тапмағда онлара көмөк едир.

Чиләм сулары үзәриндә сәсләэн Кошмир маһнылары халғын узаг кечмишини јада салырды, көч икхидләр чичәк вә гуш ады илә маһныларда тәрәннәм едилмиш өз вәфалы севкилиләри илә бизим гаршымызда чәвләнерды.

Бу маһнылар бизи мütәәссир едирди, биз дә охујанлара сәс верирдик. Инди бу маһнылардан бирини сизә охујат.

1

Кәзәл вәдидәкә чәмәнләр өз парлаг бәзәји илә бәрг вурурду. Кәзләри охшашан, үрәкләри руһландыран, үстүз шәһ вә сәһәр шәфәгләри чиләмиш, көзгамашдырычы мүхтәлиф чичәкләр шылтағчасына парылдашырды.

Бир-бириндән көзәл чичәкләр бәһсә киришәрәк, бәзәкләрини, олан рәикләрини, гәриба јарпағларыны, төнчәләрини тәриф едирдиләр. Нәр баханда миң-бир рәнкә чәлан бу чичәкләр елә бид сәһәр шәфәгләрини бүтүн бәзаларыны әкс етдирди. Көниш вәди чәнтәләнмишди. Булар чичәк дејил, сәһрли баһары кәлишини јашылдығлар иңидә бәјрам етмәк үчүн топлашан шух гызлар иди.

Күллү-чичәкли чәмәнләр дағларын әтјәләринә гәдәр узанырды. Хош авазлы шәһ гушлар чичәкләрин әтриндән нәш әләнәрәк о баш-бу баша учушур, хәндән олмуш чичәкләрә вә аңалмасыны сәбрәнзәликә кәзәләрә гәнчәләрә тамаша едир, кечә-күндүз арамсыз охујудулар. Гушлар өз ширин нәгмәләриндә бу чичәкләр дунјасына тәриф гошур, чичәкләрин мөһәббәтин тәрәннәм едирдиләр.

Вәдидә чичәкләрин һәмисындан әввәл, бүтүн дунја шаирләрини тәриф етдији јарашығды Нәркиз аңылмишди. Јер үзүндә елә бир

гуш вармы ки, Нәркизин көзәллијинә бикәнә галсын, онун ешгилә чырпымасын, онун көзәллијинә дојунча бахмәг истәмәсин!

Будур, Нәркиз өз ағ ипәк палта-рүзүстүндән бәновшәји мөхмәр өртүјә бүрүнмүшдүр. Онун башында таш кими гызыл тозчуғлар парылдашыр. Шәрид кими узун јарпағлар онун үзәриндә јашыл ипәк өртүк кими јелләнир.

Јаз сәһәринин ишығындан көзләри гәмәшәң Нәркиз јериндә доһу галмышдыр. О, кәңчликдә, бәһарла бағлы хәјаллар ичәрсиндә севинчәк дајамышдыр. Лакин онун гәра көзләри кәдәрлидир, бу көзләр киминсә дәрдини, һәсрәтин чәкир. О, көзләјирди, онун арзулары алышыр, үрәјинә һәрәртә верирди. Әтрафда исә бүтүн кәниш вәдиди гушлары чивилтисә, бүлбүлләрин чәһ-чәһи бүрүмүшдү.

Нәркиз нәзәрини узаға, севкилисини көзәледији јоллара зилләдикдә, онун үрәјиндән бир маһны гәлду, јер үзүндә јарамыш бүтүн мөһәббәт маһныларынын һәмисындан эәриф, мөһрибан вә мұлајим-бир маһны:

Һарла галдым, јар, кәлмәдин,
Кәл, јолларда галды көзүм.
Кәл, севкилим, јүхүм гачмыш,
Һәсрәтинә нечә дәрүм?

Јаз кәзәлдә күлләр ачар,
Мусәфирләр дүшәр јола,
Нидә кәлиб чихмәлдән бәс?
Кәл бојунма гәлүн дола.

Сәһәр, ахшам көзүм јолада,
Неј көнирсән үрәјимдән,
Кәл, чичәкләр арасында
Көзәлјирәм јолуну мән.

Көз јашлары гәми, гүссәни азалдығы кими, тәһна Нәркизин һәзин маһнысы да она тәскинлик верирди. Она елә кәлирди ки, бу маһны һәсрәтлә көзәледији вәсәли јакылашдырыр. Гыз-Нәркиз чоҳдан бәри дағлардан гәнүб чичәкләр вәдиси-нә дүшүмчә сојуг даша сәјкәнәрәк дәрә чәкирди.

Гыз, ири гәра көзләрини јумарәг, тәмиз вә аһәңкәр бир сәслә

охујурду. Ондан узаг дүшмүш Бамбура мөһәббәти кетдикчә артырды. Она елә кәлирди ки, нә гәдәр чоҳ охујурса, севкилисинин сүрәти дә гаршысында о гәдәр ајдын көрүнүр. Маһныни сөзләри нә гәдәр нәвазишли олурса, севкилис нә Нәркизә о гәдәр јахын көрүңүр, санки ләп онун јанына кәлиб сәјлә һөрүлмүш сачларыны сәкитчә сығаллајыр, чәкинә-чәкинә, аралы додағларындан өпүр.

Гыз өз севкилисинин јадында да һөмишәлик бәлә галмышдыр. О, охујур вә өз чәзибәли маһнысынн аһәңкине ујғун титрәјирди. Бу маһны илә гыз узағлардан севкилисини чағырыр, она өз дәрдини ачыб дејирди.

Чичәкләр Нәркизин маһнысыны диггәтлә динләјир, өз Бамбурун ахтаран гызын дәрдинә шәрик олур, бүтәв бир дәнизин сулары илә сәнә билмәјән сәвәт јанғысыны тамамилә дујурдулар.

Гыз исә өз севкилисини ахтарыб тапмаға, онунла күллү-чичәкли вәдидә көрүшмәјә гәрар верди. Онун бу көрүшә инамы һәмийә гәриба көрүнүрдү. Һәми јилрди ки, Нәркизин арзулары јеринә јетсә, онун мөһәббәти даһа да күчләнчәк, даһа гәдир вә јеннәмәз олачағдыр. Бәлә бир мөһәббәтин күчү илә сәһијәсиз, фыртыналы дәннәләрдән кечмәк олар. Бәлә бир мөһәббәтин күчү илә үчәүз-бучағсыз, гызмар сәһрәлардан, һәмишә галын думәләрә бүрүнән уча дағларын бузлу зирвәләриндән кечиб кетмәк олар. Елә бир маһна, елә бир чәтнлик јоҳду ки, әсил мөһәббәтин күчү, мәгсәдә шәрафда чатмаг үчүн онлары арадан галдыра билмәсин.

Севкилисн узағда олса да, она говушмаг јолу чәтин вә дашлы-кәсәкли олса да, Нәркиз шүбһә етмирди ки, бүтүн маһнәләри үстәләјәрәк, онун хейрхәл мөһәббәти гәлиб кәләчәкдир. Бу мөһәббәт, севкилиснә говушмаг үчүн она јол көстөрчөкдир.

Гушлар ондан сорушдулар:

Амаи, Нәркиз јолун ағыр,
Чатчағамы сәбрли ахтар?
Амаи, Нәркиз, бу јолада сән
Чоҳ эзаблар чәкәчкәсән!

Нәркиз чәваб верди:
Сөзүм сәдур, дослар, билди,
Һеч шәһ мөзә кәлир чәтин!

Гушлар сорушдулар:

Јолларыны боран алса,
Јанар гүмләр јерин олса,
Чәләр дашыб јербәјердән
Јолларыны кәссә бирдән
Сөјдә, гәлиб дәрәмә һеч
Бу эзаба, эзијәт?
Бир де, Нәркиз, додағларын
Башламазмы шикәјәт?

Нәркиз чәваб верди:

Боран мәнә кәр еләмәз,
Хоруд мәнә хәр еләмәз,
Сәһрәларын јанар гүму
Алышырса әкәр мәнә,
Чәләр јүсә бәлә-бәрәни
Чатар јенә чәсарәтәм,
Гәлиб билмәз горху вәдир,
Ешшәлмәз шикәјәтәм.

Аңылмағда олан сәһәрин ајазында Нәркиз саф мөһәббәт һағтында охујурду. Бүлбүлләр онун сәдәгәтин, вәфалы олмасыны тәрәннәм едирдиләр. Бүтүн гушлар, бүтүн чичәкләр она диггәтлә гулағ асырдылар.

Гыз рәгә едә-едә күллү-чичәкли вәдиди кәлиб долашырды. Гушлар чәһ-чәһ вуруб өтүрдүләр. Бу фарәли маһнылар узаг кәндәләр кәлиб чаттырды. Бу кәндәләрн гызлары исә гушларын вә Нәркизин маһныларына өз ширин нәгмәләрилә чәваб верирдиләр. Учсүз-бучағсыз вәдиди маһны бүрүмүшдү. Бу сәсләр ашыб-дашан вә бир-биринә говушан чәлларын сују кими кетдикчә күчләнриди.

Сәјсүз-һесабсыз гушларын тәрәнәләри алтында рәгә еләң Нәркиз, бирдән гызларын маһныларынын ешнтли, бирдән дурухду вә әл чәлыб јенә рәгә етди.

Нәркизин рәгәсинә тамаша едәң һәр кәс онун нечә рәван суздујуну, башыны дик тудујуну, көзләрини-

дә хошбәхтлигин неча алышдыгыны көрүр вә баша дүшүрдү ки, онун мөһәббәти өз гаршысына чыхан бүтүн маннәләр арадан галдырмага, бүтүн сынаглара вә эзаблара дөзмәжә гадирдир.

Маннәлар дежан бу вадидә гызын рәси хәјди көкли.

Нәркиз бөјүк бир дашын јанында дајанды, онун үстүнә чыхыб, әјилди, јенә дә хәјаллар аламинә гайтды.

О, өз мөһәббәтини, сеvimли Бамбуруну дүшүнүрдү.

Бу вахт дашын дамындан бојлу-бухуну гырмызы Ләлә ајага галды, онун јары ачылымыш ләчәкләри көрүндү.

Садагәтли рәфигә бу ләчәкләрин ад гүмашына бүрүлүб, күдүмсәјәрәк Нәркизә јакынлашды. Бу гызын да садагәт вә әглинә вәләһ олмуш чичәкләр ону күләр үзлә, еһтирамла дөврәжә алдылар.

Ләләнин гара көзләри пар-пар јанырды. Онун сых чатма гашларына санки вәсмә чәкилмишди. Ипәк кирпикләри көзләрини бир гәдәр әртүмүшдү. Дүз бәдәни, уча боју она Ләлә демәжә һагг верирди. Онун әјиндәки һәр шеј—палтары да, өјтүју да, башындакы панаг да гырмызы иди. Зүмрүд сырғаларынын ронки ләлә јарпагланыны хәтирләдырды. Назик бојунда көј муңчулар көрүчүрдү.

Ләлә өз әлләрини нәвазишлә Нәркизин чийиләринә гојду вә онун һалында јанды:

— Сәна на олуб, әзин бачым, нијә гәмлисән? Дәрдин илдир?

— Мөһәббәт!

— Дәрд чәкмә. Ким үрәкдән севирсә, о галиб кәлир. Әсил мөһәббәтин габагыны һеч бир маниә кәсә билмәз. Сән өз арзуларына чатачаксан, пәһләван Бамбурун кәләчәк. Болкә да илди о сәни көрмәк үчүн јол ахтырар, болкә дә уча дағлардан ашыб, гәлян бағлардан кечиб бура кәлир.

Гыз-Ләлә јаваш-јаваш Нәркизә сәкиг етди, онун үрәјиндәки үмид вә ияямы мөһкәмләтди.

Елә бу вахт күлләрин арасындан бозәкли Гызыл күл ајага дурду. О да өз рәфигәләри кими бу баһарда дирчәлиб ачылмышды.

Гызыл күл кәлән кими рәфигәләрин сөһбәти гызышды.

Чичәкләр мөһәббәт һаггында пычылдашанда, гушлар садагәт барәдә охунда, әтраф кәндләрдәки гызлар булаг сују кими тәмиз сәсләрилә саадәт маннәлары дејәндә Нәркиз тәскинлик тәпди; һүндүр ағ дашын үстүндән дүшүб кәлди, бүтүн нәгмәләрә диггәтлә гулаг асды. Ким чичәкләрин, гушларын дилини баша дүшүрсә, о һәмнин нәгмәләри белә тәрчүмә едәрди:

Һәр бағын, һәр бағчанш
Бәзәјиләр күл, чичәк.
Көзәл олур бағда күл
Көзәлләрин хәләтәк.

Ал ипәк кейиңибдир
Күлләрин тачы Ләлә,
Бөнәһшә, Гызыл күлә
Олудыр бачы Ләлә.

Чох гөвчәләр бөјүйүр,
Ачылар чох чичәкләр,
Чох нәгмәжә јүрд олур
Арузус бол үрәкләр.

Тәк Нәркизин нәгмәси
Һәз нәгмәдән әзиндир.
О, һамидан вәфәли,
О, һамидан тәмиздир.

Гәлхсын янд чичәкләри,
Булбулаләр үчсүн бура,
Сәф еһтиндән Нәркизин
Үрәкләр кәсин шүра.

Нәгмәзи еһитсән,
Тәпсэн јарыны Бамбур,
Икә көнүл бир олсун,
Чиләсин үстүнә нул!

2

Јер үзүндәки бүтүн ронкләри әкс етдирән, өз көзәллијини күллү вадидә бәхш елән чичәкликдә һөјат вә мөһәббәт нәгмәләри һәр тәрәфә јәјилыр, кәһ гызларын ничә нәгмәләри, кәһ булбулләрин чәһ-чәһи, кәһ да отлағларда кәзиб-долашан чобяларын түтәк чәләмәс үнәкләрдән дәрд-гәми дағдырды. Бағлардан, ағачларын көлжәсиндән, чә-

мәнләрдән, әбәди чағлајыб кәдән чағларын саһилләриндән нәгмәләр учалырды.

Бу нәгмәләрдә Нәркизлә Бамбурун һөјати, достлуғу вә мөһәббәти тәрәннүм едилирди.

Рәфигәләр нәгмә сәдалары аятында Нәркизин дөврәсиндә рәгс етдикләри вахт, бирдән гара булудлар көј үзүнү бүрүдү, шиддәтли сојур күләк әсмәжә башлады.

Бүтүн чичәкләрә, отлара өлүм кәтирән амансыз гара Боран чичәкли-лә сохулду, күлләрин ләчәкләрини тыханларла дөшмәжә, көвдәләрини сындырмага, ағачлары гырмага башлады. Көзәл вә кениш вәди зүлтмәз гәрг олду, нәгмәләр сәсдү. Гөрхулдән тир-тир әсэн бағларын үстүндә инди тәкчә Боран уғудәјыр вә улајырды.

Боран һара үз тутурдуса, орада һәр шеј тәләф олур, үчүб дағдырды. Дағларда илдырым чахыр, шимшәкләр ојнашырды. Боран елә гәзәллә улајыр, елә гүввәтлә чырпындырды ки, кейләрлә өнүшән уча дағлары елә бил индичә јериндән ојпады вәдинин үстүнә тәкчәк, һәјати, инсанларын вә биткиләрин јер үзүндән көкүнү кәсәчәкди.

Боран кетдикчә чошур, даһа да гәзәлләнир, зүлмәт вә сојурда еһләнирди. Чичәкләр тәләф олур, өләнләрин рәфигәләри ивә гаралыр, санки мәтәм палтары кәјирдиләр.

Боран, өлү кәлжәсини көз чухурларла кими дәрнәз дүшүмш көзләрилә әтрафи сәјр едилди. О, сүмүкләри чыхмыш бармағлары илә ағачларын будағларыны тутуб сындырырды. Санки ағ скелет әзиллиб тәләнмиш тарлаларын үстүндә рәгс едир, чичәкләри тапдаләјыр, бағлары јерлә јексан едилди. Санки Боранын күнч дурмадан, сүр'әтлә артар, һәр шеј учуруб-дағдыр, әтрафа һөр-мәрчлик, чәхашма, фәләкәт јајырды. Боран бу јерләрә сохулуб јер үзүндә бүтүн көзәллијин, саадәти јох етмәк, инсан әмәјин илә јарәдылмиш һәр шејни, онун бүтүн сәрәтн-

ни, дөвләтини мәнә етмәк истәјирди.

Бир-биринә гысылмиш чичәкләр шиддәтли зәрбәләр дөзүр, гушлар әсэн будағларын арасында гөрхә-гөрхә кизләнирдиләр.

Боран јерә шахталы гар кәтирди, чичәкликләри гәзәллә алт-үст етди, һөјатын, чичәкләрин, бој-бухуну чаванларын вә ничә гызларын көвдәллијинә, гушларын сәадәтинә, сых бағларын мәнсулдарлығына онун пахыллығы тутду.

Һәр бир тәзә гөнчә, ачылымыш чичәјин һәр бир ләчәји тикан олуб онун көзләринә бағдырды, онун гәзәбин артырды. Күллү-чичәкли вәдиләрин нәгмәси, мөһәббәт вә сүлһ сәдалары онун гара гәлибини парчалајырды. Боран гәзәбиндән чатласа да, ачиз гәлиб Гасырғаны көмәјинә чағырды.

Нәркиз гудуз Боранын басгынындан, Гасырғанын доңдуручу гәзәбиндән тәрәјән фәләкәтн көрүб, өз рәфигәләрини тәһгир едилмиш чичәкликдән апарды. Гасырға мөһәббәт вә һөјатын тәһәссус олан Нәркизи һаһаг јерә ахтарырды. О, гызы тәлмәди, јуртычы һейван кими гәзәблә бағыра-бағыра чичәкликләри тапдады, јерлә јексан етди, ири дағлары алт-үст едиб, һәр тәрәфә јағдырды. Нәркиз өз рәфигәләрилә хәлвәт бир јердә кизлөнди.

Гасырға ону тапмады. Елә бил Нәркиз ону әлә саларағ рејб олмушду. Бу да Гасырғанын гәзәбини даһа да артырмышды. Елә бил онун бүтүн күчү, гүдрәти Нәркиз үчүн һеч на иди. Болкә дә Нәркиз сеvimлир, күлүр, һардаса Гасырғаны әлә салырды ки, ону ахтарыб тала билмәмиш, онунла бачармамшылар!

— Еј, кимдир мәнә табә олмајан? Еј, ким мәним габағымда дура билләр? һаны о һәјасыз чичәк-гызлар? Мән јенә дә көләчәәм, мән бүтүн бағлары тармар едәчәјәм, ағачлары көкүндән чыхарачағам, вәдиләри гәбрестана, сәһрајә һәндәрчәјәм. Ким мәним күчүмә диләрчәјәм? Ким мәнимлә күчүнү сынамағ истәјир? Ким мәнимлә күләшмәк истә-

жирса, чыхсын габага! Мөним һәр нәфәсим душмөн үчүн өлүмдүр! Бам бурун мәһәббәтндән элдән, дилдән душән Нәркиз һаны? Һаны онун рафигәләри? Кәлиң тәслим олуң, Јохса сизин бу баһарыңызы хәзәнә дөндәрәри!

Чичәкләрдән сәс чыхмады. Кизләниш чичәкләр Гасырғанын угултуларына диггәтлә гулаг верәрәк суусудулар. Гасырға исә кимсәсиз вәдидә ач гурд кими һеј улады, улады, бағларын үстүнә галхараг, тара сүрүә бәзәр гардашларының бүтүн мәшфур гүвәләрини һарајлады. Нәһәнк пәнәләрини галдырарак бағырды, көјү, јери зүлмәт бурду. Јенә көј курулдады, илдарын чахды, шиддәтлн јағып јагды, долу төкүлдү; чајлар дашды, сәһилләри су басды. Дәһшәтлн дашығы мәнзәрәси дә Гасырғанын гәзәбинн сојутмады; о, әтрафда һәр гарышы араг-вараг еләди, га-чыб кизләнәң вә Бамбуру севмәјә чәсарәт едән Нәркизлә онун рафигәләрини ахтармаға башлады.

Гасырға, хәстәлик, фәләкәт јајан гәддә вә амансыз Хоруду көмәјә чағрды.

— Еј, Хоруд! Кәл бура, достум! Јерлә јекән олмуш чичәкләрдән, вираң галмыш бағлардан, нарчаларча олмуш гајалардан кеңиб көл! Онларын нәфәсинн кәс, саламат галла һәр шејл, маңда гачыб кизләнәләри, мәним күчүмә тәслим олмајанлары, мәним көзләримдән јајанлары моһа ет! Онлары гуғр! Еј, Хоруд! Тез-кәл бура; Хоруд!

Бу чағиртыны ешидән чичәкләр даһа јахын кәлиб бир-биринә тысылдылар. Нәркизин рафигәләри дәриндән аһ чәкиб она сығидылар, олуң онларын башы үстүнү алмышды! Төк бирчә бахышы илә инсанлары гыран Хоруд онлара тәрәф кәлирди.

Хоруд гара булуд вә думан кими јерә сәпилер, ағачларын көкләринә ишәјир, јарпақлары буаушдурур, көвәләри бүкүрдү.

О, дөзүлмәз ағры илә чичәкләри

санчырды. Чичәкләр исә додагла-рыны сыхыр, бүтүн әңизәтләрә дөзүрдүләр.

Гасырға исә улајырды:
— Тәслим олуң!
Гасырға гәзәбләнирди:
— Тәслим олдуңузму? Јохса бу да сизә әздир?

Бүтүн гушларын әвәзинә, бүтүн чичәкләрин адындан Нәркиз Гасыр-ғаја чаваб верди:

— Јох, биз сәнә табе олмарың! Гасырға илә Хоруд гүвәләрини бирләшдирдиләр, әтрафда һәр шеј кулајин һүчумлары, сојут вә зүлмәт ичиндә дөнуб галды.

Гушлар чығырышыр, бүлбүлләр әсәб ичиндә чапалајыр, чичәкләр исә дөзүлмәз ағрыларә динмәзчә таб кәтиридиләр.

Зүлмәтин, күләјин ичәрисиндән Гасырға бир даһа курулдады:

— Ахыр тәслим олдуңузму?
Һәр тәрәфдән онун ешитдији бу сөзләр олды:

— Јох! Јох! Јох!

3

Гасырға вә Хоруд сәнки истәдикләринә наил олмушдулар: Боранын шылтагылыгында, дашгында, долу јағмасындан соңра күлдү-чичәк-ли вәди сәһраја чеврилмишли. Нә бир јашылыг, нә бир чичәк, нә бир ағач галмышды. Гушлар охумурду, бүлбүлләр сусмушду. Булағларын сују кәсилмиш, чајлар гүрүмушду. Даһа гојун сүрүләри бурада отламы, әкинчиләрин сөсләри ешидиләр.

Динч, хошбөхт һәјәтын гәддәр душмөнләри олаң Гасырға илә Хоруд һара кәлирдиләрсә, торпаг она әл вурән һәр кәс үчүн төһлүкәли олурду.

Инсан ајағы һара дәјирдисә, ора-лача јаныр, гуш учаркән ганадлары үтүлүрдү.

Өз әмәјилә бәшәријәти једяриб бәсәләрә әкинчиләрин душмәси олаң Хоруд биткәларин көвәләринә ја-пышыб, онларын ширәсинн сорур, онларын битдији јери зәһәрләјирди.

Хоруд гурумуш ағачларын габа-ғы илә, үстүндә јарпақлары гарал-мыш вә кәл мейвәләри солухмуш будағларла өзүнү бәзәјирди.

Онун ири, шүшә кими чәнсыз, бәрәллиш көзләри нәјә бахырдысә, моһа елирди. О, ачлыг, фәләкәт вә бәдбәхтлик кәтирән ағыр өлүмүн чарчысы иди.

Хоруд синәсинә хәңчәр санчыл-мыш кими чырылты илә өз мәһны-ларын бағырдыгдан соңра, моһа олмуш бағларда иблис кими рәгә едир, гурумуш ағачларла әһәтә едилдијини көрүб севинирди.

— Еһ, бу да шадлыгдыр?— дәјә Хоруд өз-өзүндән сорушур вә ба-шыны булајырды.— Нәлә бу һара-сыдыр? Мән һәлә өз күчүмә көстәр-манмишәм. Мән бурада һәр шеји гырачағам, әтрафда, јер үзүндә нә варса һамасыны моһа едәчәјәм!

О, гурурла башыны диң тутуб де-јирди:

— Нә гәдәр ки, мән јер үзүндә кәзирәм, нә јердә, нә дағларда, нә јамачларда кәрәк һеч бир шеј бит-мәсин, ағачларда бир тумур-чуг, бағчаларда бир чичәк, тарла-ларда бир битки кәјрәмәсин! Нә бир бағ, тарла, нә дә чәмән олсун. Сәһра! Һәр тәрәф сәһра олачағдыр! Мәним ајағым һара дәјирсә, ора сәһра олмалыдыр! Јер үзүндә һәјәт-дан һеч бир әсәр-әләмәт галмаја-чағдыр!

О, буз кими сојут көзләрини бә-рәлдәрәк нифрәтлә әтрафа бахыр, гуру, солгун јарпақлар јалымышы, узун вә арыг әлләрини һавала ојпа-дырды. Хоруд гара булудлары кө-мәјә чағырар, јевидән ишә илә бағырыр, улајыр, ојнајыр вә охују-рдү.

Бу рәгә онун шадлыгыны көстә-рирди. Онун вәһши мәһнысы тәнтә-нә илә сәсләнирди. Јердә вә көјдә кетдикчә чошан Гасырға онун мәһ-нысинн гөшудурди. Онларын улаш-масы, шимшәкларын сәсинн баты-рыр, торпагы титрәдирди. Лақин јери дәриндиклариндән Нәркизин сәкип вә мейрибән нәгмәси галыб әтрафа јајылды. Онун үрәјиндән голан бу мусигини нә шәр гүвәлә-

рин шадлыг сәсләри, нә онларын вәһши гаггылтылары батыра бил-мирди. Чүнки Нәркизин сәкип сә-синдә јевидән дирчәлән, өлмәз, әб-дә бир һәјәтын күчү дујудмагда иди.

Нәркиз охујурду:

Һарда галдың, јер, кәлмәдинә!
Кәл, јолларда галды көзүм,
Кәл, севкилим, јухум гачмыш,
Һәсрәтиңә нечә дөзүм?

Јаз кәләнә күлләр ачар,
Мусфирләр душәр јола,
Нижә кәлиб чыхмадың бәс?
Кәл бојунма-голун дола.

Сәһра, ахшам көзүм јолда,
Һеј кечирсән үрәјимдән,
Кәл, чичәкләр арасында
Көзәјирәм јолуну маң.

Гыз-чичәкләр Нәркизин нәгмә-синә сәс веридиләр. Онлар охуја-раг јерин алтындан шыға тәрәф өзләринә јол ачырдылар. Бүтүн вә-ди онларын мәһәббәт, үмид вә арзу-ларда долу нәгмәсинә диггәтлә гу-лаг асырды. Јерин дәрн гатлары-дан галхан бу мәһни сәнки гуңгуру гурумуш бағлары дирчәлдир, тап-даланыш өлү вәдиләрә јевидән һәјәт вериди.

Гызларын нәгмәси, бу вахтадәк улајараг шадлыгындан атылыб-ду-шун Хоруду һејрәтә салыб горхут-ду. О, сәсинн кәсди, гызларын бу күмрай нәгмәсинә диггәтлә гулаг асды, горха-горха гајаларын, да-шларын арасында кизләнарәк сүрү-нүб дағлара тәрәф кетди, јерин ал-тындан галхараг, һәлә сәкитчә, чә-кинә-чәкинә һәјәти вә Нәркизин мислсиз көзәллијини тарануң едән, онун сәдагәтини вә мотә-нәтини тәриф едән гыз-чичәклә-рә диггәтлә бахмаға башлады. Нәр-киз онларын севимли рафигәси иди. Гыз-чичәкләр онунла фәхр едир, она тәриф гөшудулар.

Онлар јеничә шығ үзү көрүш-дүләр ки, Нәркиз мәһнысы кәсиб рафигәләриндән сорушду:

— Сабаһыыз кејир, әзиз рафи-галарым! Сиз һаманыз сәг-сәләмәт-синиызы, бизим багчаларымыз бәзәмәк истәјирсиниызы?

Лалә деди:

— Неч бир гүвәә бизи мәһв едә билмәз! Нә Боран, нә дә Хоруд бизә галиб кәлә билмәз!

Гызыл күл дилләнди:

— Бизим багымыз дирчаләчәкдир! Биз баһары чачакликләр арасында гаршылаҗаҗагыг. Гоҗ душманнияз мәһв олсун, сән Нәркиз, бизим бөјүк бачымыз ол!

Новруз күдү деди:

— Гоҗ шар гүвәләр јер үзүндән јох олсунлар, бизим багларымыздан чыхыб кетсинләр, бизим вадиләримиздән рәдә олсунлар. Баһары һәјәтвәричи шәбнәмләри бизим јарпагларымызды исләтсин.

Нәркиз сөз алды:

— Дүшмәнияз мәһв олсун! Бизим багымыз јенә јашыл кәҗәчәкдир. Галхын, бир јерә топлашын, әзиз рәфиғәлим, бизим хошбәхт вә шад олмағымыз истајәнләри севиндирин!

4

Бајагдан бәри көзләрини гызларә бәрәдән Хоруд аз гала гәзәбиндән кор олаҗагы. Онуң гара гәлиб ачығындан вә пахыллығындан од түтүб јанырды.

Јердән башларыны галдыран чичәкләрин парлаг көзәллији хәнчәр кими Хорудун үрәјинә санчылды.

Гызларын фәрәһә, ничә вәгмәси Хоруду тагәтдән салды, онун өзүнә хош кәлән шадлығыны позду.

О, јер үзүндә бүтүн һәјәти мәһв едә билмәдјини көрүб гуудурду вә јенә чичәкликләрин үстүнә дүшдү. Ону көрән кими чичәкләр дәрһәл јенидән јерин алтында кизләндиләр.

Хоруд гәфләтән гајытдыгы үчүн тәкчә Нәркиз кизләнә билмәмишди. Нәркиз гара өлүмлә әлбәјаха олду. Онуң гүвәси түкәнирди, көзләринә гаранлыг көкүрдү.

Нәркиз тагәтдән дүшүб јерә әјилди.

Буну көрән Хоруд шадлығындан гызын үстүндә гәһ-гәһә чәкди. Онуң бағартысында гызын үрәји титрәди. Нәркизин гара көзләри јашла долду.

Хорудун илан диши кими зәһәрлә дији аҗаҗа, чичәҗә, ота—бир сөзлә, нәлә дәјирсә, һәр шеји зәдәләди мәһв едир, һәр шеј бир ан ичиндә гурујуб төләф олур.

Хоруд өз зәһәри илә Нәркизин әтрафында олан һәр шеји мәһв етмишди—отларын јашыллығы, чичәкләрин тәрәвәти мәһв олмушду. Елә бу вахт Хоруд боз үзүнү гыза јахынлашдырды, зәһәрли дишини она тәрәф узатды. Хоруд Нәркизин додагларына тохунар-тохунмаз ону мәһв етмәли иди!

Лакин Гасырғаның ваялытмысы ону дајандырды. Хоруд кери чәкилли, гулаг асмаға башлады: дағларын ашырымында, дәрин дәрәләрин үзәриндә илдырым шагтылады, гара булудларын ичәрсиндән шимшәкләр ојнады, јер дә, көј дә курулудан ләрзәлә кәлди.

Гасырға јерә јыхылмыш, тагәтдән дүшүш Нәркизә нәзәр салыб лүғфәрчәсына Хоруда бағырды:

— Чох сағ ол, бөјүк пәһләван!

Сәнин гәләбәләрин мәни севиндир, вар ол, сән таун кими јенилмәсән! Сән нә истаҗәсә едәҗәјәм, јеринә јетирәҗәјәм! Чичәкми, јолдашмы, рәфиғәми ләзым олса, кими истаҗәсә сәнә верәрәм!

Хоруд деди:

— Сәнә дүзүнү десаәм, горхмаз Гасырға, мән бир шеј истајирәм: истајирәм ки, јер үзүндән бағларын, бағчаларын јашыллығы билсини. Чүнки бу вахта гәдәр јарпаглар јаныб төкүлүрдү, будағлар гурујурду, лакин көкләр саламат галырды вә мән кәдән кими һәјәт јенидән ојанырды. Мәнә көмәк елә, бу һәјәт көкләрини дә мәһв едим. Бир дә бу јерләрдә һеч бир шеј дирчаләмәсин, буралар һәмишалик сәһраја чеврилсин. О вахт биз бу јерләрдән үзүкүләр чыхыб кәдәрик.

Гасырға разы олду. Олар өз гүвәләрини бирләшдирәк, гууду рәгәсләриндән сонра һәмни вадилә јенидән дирчалән һәр шеји мәһв етмәјә башладылар.

Хоруд бүтүн торпаға өз зәһәрини чиләди. Гасырға әтрафдакы бүтүн төпәләрә, вадиләрә олду илдырым-

лар көндәрди, сарсыдычы шимшәк зәрбәләрини ишә салды. Торпаг ләрзәлә кәлди, шиддәтли јағышлар јағды, чошғун селләр тарлалары басды.

Дәли гүвәләрин бу өзбашыналығына севинә Гасырға вә Хоруд, јандырылыб јерлә јексан едилмиш бағчада вә чичәкликдә јерә сәрилән күчүсү, тагәтсиз Нәркизә јахынлашдылар.

Онуң өлдүјүнә севиндиләр, өлүмүн һәјәта галиб кәлдијини көрүб гәһ-гәһә чәкдиләр.

Нәркизин ишыгы көзләри өртүлсә дә, онун үрәји дөјүнүрдү. Онуң ојнаг гашлары чәкдији әзәблардан әјилсә дә, һәјәтын өлмәзлијинә олан инамы бүтүн әзијәтләрә дөзмәк үчүн она гүвәт верирди. Чүнки һәјәт вә мәһәббәт минләрә маниәләрә үстүн кәлә билер, минләрлә имтаһанлардан вә сынағлардан чыхыр, јүзләрлә, минләрлә гурбанлар баһасына мәгсәлине наил олур, мүбаризәдә галиб чыхыр, шәрин вә өлүмүн гара гүвәсине үстүн кәләр.

Мүбаризәдә мәһрумијәт вә итирәблар олур, лакин гәләбәдән доған севинч дә олур. һәјәт јенилмәздир вә бу, мүбаризәнин бәһрәсидир.

Нәркиз өлмәди; онун гәлиб дөјүнүрдү, о һәлә нәфәс алырды.

Гасырға илә Хоруд ону өлдүрмәк үчүн кери гајытдыгы заман Нәркиз чығарды:

— Һеј, арылар һөкмдары Бамбур! Көмәјимә кәл!

Сојугун, аҗавын, шахтаның һөкмдарлары арылар коләндә бу једала көрүнмәјә чәсарәт етмәздиләр. Тәкчә Нәркизин арылары көмәјә чығармасы, гиш пәһләванларыны, бу амансыз залымлары дөһшәтә салды.

Ары тәк учуб кәлмир. Олар јүз минләрдә, бөјүк дәстәләрдә, сурәтлә учуб кәлдиләр. Олар өзләринин әһмәткеш һәјәтына гәсд едән һәр кәси саячмаға һазыр олурлар. Олар милләнарлаҗаҗа, оларын һамысы бир мәгсәд күдүр, һамысы бир иш көрүр, јорулмаг билмирләр.

Лакин оилары ничитдикдә һамысы амансыз олур.

Гасырға баша дүшдү ки, о, белә бир гүвәнини гаршысында дура билмәз. Лакин горхдугуну бирүзә вермәк истаҗәди, јенә дә Нәркизин үзәриндә бағырарак ону горхутмаға чалышды:

— Сәнин тәләјин мәним өлимдәдир. Мән истаҗәсәм сәни мәһв едәрәм, истаҗәсәм бағышларам. Сән өзүн бу кун мәним күчүмү көрдүн. Мән истаҗәсәм чајлар тәрсинә ахар, дәннәләр бүтүн јер үзүнү басар, бүтүн бәшәријәт боғулуб мәһв олур. Мән елә бир долу јағдырарам ки, бүтүн јер үзү буз бағлајар. Бах, мәним күчүм беләдир! Лакин мән, көзәд гыз, сәндән бир шеј истајирәм. Мән рәһм ет! Әкәр сән мәним бүтүн өмрүм боју сәнилдә дост олмағымә разылыг версән, дүнјаның бүтүн сөрвәтләрини сәнә бағышларам. Сәни гызыла тутарам!

Нәркиз көзләрини ачды. О, гәзәблә Гасырғаның дөһшәтли үзүнә бахды. Гасырға, гызын нифрәт долу бахшына, аҗын, мәғрур симасына таб кәтирмәди вә титрәмәјә башлады.

Нәркиз деди:

— Сән өлүм тохуму сәпирсән. Мән исә—һәјәт! һәјәт һәмишә өлүмлә мүбаризә едир. Мән дә һәмишә сәнилә мүбаризә едәҗәјәм!

Гасырға белә кичик зәриф бир чичәјин бу гәдәр дөзүмлә олдуғуну көзләмирди. О, гызын дедикләринә табә ола билмәзди. О, чоһдән бәри табә олмағы јаддан чыхармышды; одур ки, јенидән Нәркизә һәдә-горху кәлди:

— Разы ол, јохса...

— Јох, мәндән разылыг көзләмә!

— На үчүн?

— Мән ки, сәнә дедим, өлүм чарчысы!

— Сән мүбаризә үчүн һардан гүвәт алачыҗасын? Буну дүшүн, һәјәт чарчысы.

— Мәнә көмәк едәрләр. Достларым мәним гүвәт булагымдыр. Бу, түкәнмәјән, габағым алынмајан бир булагдыр.

— Мөн истәсәм, о булаг донар, буз баглар.

— Јох, минләрлә достларым ахшыб кәләр, мәни мүдафиә едәр вә белә бир чанылы ахшыны һеч бир гүвә дондура билмәз!

— Арылары көзләјирсән? Ону бил ки, арылар һөкмидрәи өлмүшдүр!

— Јалан дејирсән!

— Ону мөн өзүм өлдүрмүшәм!

— Инаимырам!

— Сәни дә өлдүрәрәм! Ағлыны башына јыг, өзүлө јазығын кәлсин!

— Мөн өз мәнәббәтнә јолунда чанымдан кечәрәм, һеч уф да демәрәм! Сән мәнәббәтнәи дүшманисән, чүмки сән һәјәтнәи дүшмәнисән. Сән таун вә өлүм чаччысысан!

О, дәмәләди, јенидән гара булудлары һарајлады. Јенидән илдирымлар шахыјыб, шимшәкләр ојнады.

Бағлар вә вәдиләр зүлмәтә гәрг олду.

5

Узаг дағларда, чичәкләр арасында өз севкилисини ахтаран Бамбур Нәркизин иниятисини ешитди. О баша дүшдү ки, гызә бәдбәхтлик үз вермишидир вә тез онун јанына учду.

Бамбур дағларын үстүндән учду. Онун гаршысында зүлмәтә бүрүмүш, үстүнү гара булудлар өртүмүш кениш вәди узанырды. Һәр јанда өлү бир сукут һөкм сүрүрдү. Тап-даланмыш, сандырылмыш будаглар торпага гаршымышды. Гопа-рылмыш гөнчәләр, солгун јарпаглар...

Бамбур севимли Нәркизин көзәл вәтәни олан бу чичәкли вәднин танырды. Бир заманлар о бурада будаглаи-будага учар, һамыдан өз Нәркизини сорушарды. Тәбиәт онун мәнәббәтнәи гаршы амансыз иди: баһар өз чичәкляимә дөврүнә гәләм гојанда, бүтүн чичәкләр ачыланда, Бамбур шира дэлынча бура учуб кәләидә, Нәркиз чичәкләрини төкәр вә јеряи затына чәкидәрди. Һеч вахт онун чичәкляимәси арыларын учуб кәлмәсинә тәсадуф етмәзди. Бу дәфә дә белә олду: севдәли Бамбур учуб кәлди, аңчаг Нәркизи көрмәди.

О билмирди ки, инди Нәркизи һарда ахтарсын, ону кимдән сорусун, кимдән көмәк истәсин. Еһ, ким онун дәрдини баша дүшчәкди?

Бамбур бүтүн күнү кимсәсиз харабалыглар үзәриндә учду.

О, әйлән-дилдән дүшүб гара бир дашын үстүндә отурду вә севимли Нәркизи ахтараркөн башына кәләнләри бир-бир јадына салмага чалышды. Илләр өтүб келир, о исә ахтарырды, һәр јердә Нәркиз һаггында ешитсә дә, һеч јердә ону тапа билмирди.

Узаглардан кәдәрли вә һәзин бир нәгмә ешилди. Бәлкә бу, бир гыз иди, Гасырганын вә Хорудун әлиндән эзәб-әзијәт чәкиб ағлајырды. Бәлкә бу чаван бир оғлан иди: өз севимли чан сирдашынын өлүмүндән кәдәрләнирди. Бәлкә дә бу, јаггыша, сојуга дүшмүш чичәкләрин шикәјәти иди. Ја да Нәркизин рәфиғәләри һәјәт үчүн, ишыг үчүн, мәнәббәт үчүн мүбаризәгә галгышыб бир-бирини гәләбәдән өтрү бирләшмәгә чагырырдылар.

Бамбур јер үзүндә бүтүн дәрәләрин вә бәдбәхтликләрин сәбәбинин ким олдуғуну баша дүшдү вә өз кәдәри, гәзәби һаггында белә охуду:

Вәфалы Нәркиз,
Чаным, урајым,
Һардасан, һарда,
Илк јаз чичәјим?

Кәз јашы төкүб
Кәзирәм сәни,
Кәд ешит бары
Галбим дејәни.

Һај вәр, севкилим,
Ешгимин көзү,
Мөһкиmdir, инан,
Галбимин сөзү.

Сәсимә сәс вәр,
Дүшмәни гыбат,
Тикәнимизлә
Көзүндән вурат.

Гасырға, Хоруд
Чәшә дә һәр аи,
Вермәјәк әсла
Онләра аман.

Вәфалы Нәркиз,
Чаным, урајым,
Һардасан, һарда,
Илк јаз чичәјим?

Бамбурун нәгмәси эзәб чәкмиш чичәкләра үрәк-дирәк верди. Онларын башлары дикәлди.

Әввәлчә көзәл Јалә көрүндү. Онун көзләри шәһ дамалары кими парылдајырды. Тәбәссүмүндән өз рәфиғәләринә инчә бир мәнәббәт дудулуруду.

Оун архасынча ағ ипәк кејимши Гызыл күл ајага галхды. Гызыл күлүн сарғалары шаффаф алмаслардан иди, ағ үзү ајын парлаг үзүнә бәзијәрдәи.

Онларын дэлынча ишыг, мәнәббәт, севинч јајан гыз-чичәкләр кәлдириләр. Баһар вәдиси онларын бәрг-вуран көзәллијиндән ишыглашырды.

Елә бил ки, Нәркиз дә онларын арасында чичәкләјирди. Чичәкләрин үстүндә алова бәзәр зәфәрән рәнкли парылтылар гачшырды. Бу, онларын чәкдији изирабларын шөләси иди. Нәркиз чичәкләр арасында јох иди. Нәркиз, онлардан узагда Гасырганын вә Хорудун һәдәләриндән горхмајараг, тудтуғу јолдан кери дөнмәдән мәнәббәт олуна јанырды.

Бамбур Нәркизи гызлар арасында тапмады, гызларын салам пычылытарынын ешиндән гәм дәрјасына гәрг олду.

Јалә деди:

— Биз хошбәхтик ки, Бамбур, сәни көрүрүк!

Гызыл күл деди:

— Биз хошбәхтик ки, әзиз гонағымыз кәлиб чыхды!

Бүтүн башга чичәкләр дә она хошбәхтлик арзуладылар, «угур олсун»—дедиләр.

Бу хош сөзләр үчүн Бамбур гызларә тәшәккүр етди.

Гыз-чичәкләр исә охудулар:

Вәр олсун һәјәт,
Олду мәнәббәт,
Динчәлик, сәләгәт!
Јәрәи нәгмәсинә—
Дүшмән бағрыни.

Достлар билмәсин
Ачы-ағрыны.
Вәр олсун һәјәт,
Олду мәнәббәт,
Динчәлик, сәләгәт!

Чәмәнләрдәки чичәкләр бу маһнын ешидиб ојанырдылар. Гушлар ганадларын ачыб, јенидән охујурдулар. Онларын нәгмәләри бир-биринә гарышар, бирлији, достлуғу тәрәниүм едир вә һамыны бир јердә, өз динч һәјәтләринә дүшмән һиләләриндән горумага чагырырды. Онлар Нәркизин вә Бамбурун мәнәббәтнәи, чичәкләнән бағларын динчлијини, сәкитлијини тәрәниүм едилдиләр. Онларын нәгмәси белә бир анда гуртарырды:

— Гасырға вә Хоруд јер үзүндә һәјәти, вәдиләрдә динчлији, чичәкләрин вә арыларын мәнәббәтнәи мәнә етмәк истәјирдиләр. Онлар өз өлдүрүчү зәһәрләрини бизим бағларымыза чәлидиләр, шидәтләи јағгыш вә болу јағдыраг бағчалары, әкинләри јерлә јексан етдиләр. Бүтүн бунлар үчүн биз интигам алачағы! Биз аңд ичирик!

Бизим мүбаризәмиз шанлы гәләбә илә гуртарачгдыр. Севәләр һичрән чәкмәсәди, мәнәббәт дә олмазды! Мүбаризә олмасајды, биз гәләбә севинчинин нә олдуғуну билмәздик; һәјәт мүбаризәсиз өтүшмүр, чүнки гәләббин јалныз мүбаризә илә әлдә етмәк олар!

6

Мүбаризә әзминдә олуб чарпышмағ үчүн бирләшмиш достлар әтрафдагы тарлалара вә бяғларә, кәдәрли мәнәзрәгә, өлү дүзләрә, шәр гүвәләрини чошғун басгынлар етдији јерә нәзәр салдылар.

Даһа дағларын дөшүндә сәрин мей әсдикчә зәриф чичәкләр титрамир, сых бәнәвшәләрдән јаранмыш мави мөхмәр нәзәрләри ошхамырды. Һәр јердә јалныз чансыз јарпаглар саралыр, биткиләрини гуру көвдәләри гаралырды. Бүтүн вәдиләри дирилик сују вәрән будаглар турмушду. Чајларын јатағчында бир дамчы белә су галмашында.

Һеч јердә әввәлчи һәјәтдан әсарәләмәт јох иди.

Чичәкләр вә гушлар бүтүн көчәни ојаг галдылар, јалвары күнәшин чыхмасыны арзуадылар:

— Еј күнәш, тел чих! Зүлмәти парчала, гары әрит, донмуш торпа-

га һәрәт җер! Торпага гүвәт җер,
бизи мубаризәҗә галдыр.

Дан јери сөкүмәҗә башлады,
һава ишыглашанда һәр шеҗ парь
лдаҗырды.

Күнәш өзүнүн шәфаверичи, гызыл
телләрини һәр тәрәфә җайыр,
солухмуш һәр җарпага, гурумүш
һәр будага, һәр зога, тумурчуҗа,
пәһраҗ өз илыг һәфәсини тохунду-
рды.

Торпаҗ јендән оҗанырды.
Јерин алтындан јашыл отлар
бојланмаҗа башлады. Будаҗларда
тумурчуҗлар көрүндү. Тәзә җарпаҗ-
лар ачылды. Биткиләрин көвдәлә-
риндә һәҗәт ширәси һәрәкәтә кәл-
ди.

Баһар јелләри даҗларын башын-
дан ениб кәлди, илк чичәкләрин әт-
ри әтрафы бүрүдү.

Дашларын арасындан дум-дуру
сулар сызмаҗа башлады, булаглар
јендән чана кәлди, җаһнаҗлар шы-
рылды, чајларын мөчрәлаарында-
кы дашлар суларын алтында гал-
ды.

Тәбиәт дирчәлди. Вадиини көзәл-
диҗи дирилди. Гушлар баһарын кәл-
шинә севиһәрәк арамсыз охуду-
лар.

Чичәклиҗин ортасында лал җә-
дидән галмыш бөҗүк дәшын үс-
түндә җәрибә бир чичәк битмишди.
Бу, баһар чичәкләриндән ән тәз
ачыланы Нилуфәр иди. О, әјинә
зәриф, чәһраҗа көҗәк, узун мави
туман көҗмишди. Көҗәҗиниң әҗә-
нә вә җахасына санки әлван ләчкә-
ләрләп ыҗыш чәкилмишди. Онуң
нарлаҗ ғырмызы папаҗы кичик ул-
дуз кими парьлдаҗырды. Нилуфәр
мәһрибәһ бахышларла чичәклиҗә
нәзәр салды, өз рәфиҗәләрини көр-
дү, онлара үз-вермиш бәдбәхтлиҗи
баша дүшдү вә чичәклиҗини динч һә-
җәтини позан җаҗыҗа һиддәтләнди.

Әһ, әкәр онун күчү чәтәс иди, за-
лими бир анда мәһв едәрди, бүтүн
дунҗаны онун әүлмүндән гуртарар-
ды.

Чичәкләр баша дүшдүләр ки,
Нилуфәр дә онлар кими гәзәблән-
мишди. Чичәкләр ону дөврәҗә ал-
дылар. Бамбур, Нилуфәрин җахын-

лығында әҗләшди, онун өз рәфиҗә-
ләрини дедикләрини гулаҗ асды:

Калин, гогаҗ баҗтамыздан
Фәләкәти узага,
Калин, җуҗаҗ тозу, чирҗи,
Нур чөксүн һәр җарпага.

Нә Гасырҗа, нә дә Хоруд
Горхутмайыр һеч бизи,
Онлар чыбык кетмәсәләр
Әүләт олар јер үзү.

Калин биз дә сых толашаҗ,
Бәһәҗәк үлдүзләра,
Онлар кечә сәҗришанда
Әүләт чөккиләр дара.

Бүтүн чичәкләр, арылар вә җуш-
лар Нилуфәрин дедикләринә разы
олдулар:

Әкәр, достлар, биз бир оласҗ,
Галмаз ишыҗ һәсрәти,
Үлдүзләр да бир оландә
Парчалаҗыр әүләти.

Гасырҗа бу маһнынын мәһнасыны
баша дүшдү, өзүнә әрҗаҗын һалда
күлдү:

Мәһв еләмәк истәдәҗләр
Гасырҗаны чохлар,
Хам хәҗәлләр баш тутмады,
Боша чыккы охлары.

Чоху беһб һәҗәтиндәҗ
Үстүмә чәҗди һәмлә,
Инди самән, күләш кәләр
Чарышмаҗа мәһнимлә.

Хоруд Гасырҗаҗа гошулды:

Мәһ онлара зәһәр вәриб
Азар, ғырҗын сәләрәм,
Бирчә анда күл еләрәм,
Заман һисәс әлләрәм!

Нилуфәр:

Бизн дәмә билмайин һеч,
Әҗилмәрик дүшмәнә!
Хоруд, көҗгүн ғырҗы бизи,
Дирилдик, дурдуг јенә!

Пәлә:
Ләчкәләрим ачыландә
Әүләтәндән чыхар һәр јан,
Дүшмән мәһә тәб кәтпимәз,
Гәҗәр дала бахмадан.

Ғызыл күл:

Мәһ әтримлә инсанларын
Һәҗәтини бәзәрәм,
Ләчкәләрим ачыландә
Тунчаҗларда кәзәрәм.

Аҗ күл:

Аһи дәҗнә, һәҗәҗәҗәҗ,
Бәсилмәрик дүшмәнә,
Һәр кәс үмсә күлүмүдәҗ,
Тез илһәшәр тиләна.

Бамбур:
Галхын, достлар, әҗилмәҗин,
Дагга мөһкәм дурун сиз,
Һч бир дүшмән бата билмәз,
Сыхлашмаҗыҗ чәркәһиз.

Һәр бир чичәк җахынлыҗда бит-
миш дикәр чичәкләри хатырлаҗыр-
ды. Онларын көвдәләри бир-биринә
тарәф әҗилди.

Сары Нәркиз, солмаз кәңчилиҗин
тимсалы олан әфсанәви Јавун, илу-
фәрләр, ләләләр, ғызыл күлләр вә
бәһәшәләр бир-биринә баҗлашды-
лар, бир-биринә даҗаҗ олараҗ Күнәш
гаршыламаҗ үчүн бојландыды.

Әфсанәви Јавун көрүндүкдә елә
бил Күнәш чыкды. Чүнки онун ғыр-
мызымтыл папаҗы лар-пар јанар-
ды.

Јавун деди:

— Мән сизин јаныныза баҗларын
чичәкләриндән, вадиләрин вә јамач-
ларын чичәкләриндән, мейвә баҗла-
рынын бәзәҗән алма, бадам, шафта-
лы, һәр вә әрик аҗачларынын чичәк-
ләриндән гонаҗ көлмишәм. Онларын
һамысынын күчү мәнәдә толаш-
мышдылар. Адамлар чичәкләндән кәң-
чилиҗин рәмзини јаратмаҗ истәдикдә
дүзәлтдикләри шеҗләрин үстүндә
мәһим әксини јарадылар.

— Көзәл гәҗ, арылар ән әтирди
балы сәһн ләчкәләриндән чөкир-
ләр,—деҗә Бамбур сөзә башлады.

Јавун деҗирди:

— Әһиз бачыларым, сиз чичәк-
ләндә бизим баҗларда көз-гулаҗ
олурлар, сизин чичәкләрдәдә һәҗ-
мәләр ешидилән кими мейвә аҗач-
ларынын гөңчәләри ачылар. Сиз
илк баһарын сәһсиниз, сиз бизим
арамызда илк чичәкләрсиниз. Бу-
рада Гасырҗа гудурганлыҗ едәндә,
гаддар Хоруд сизә әүлм еднб әзәб
верандә бизим баҗларымыз динмәз-
чә сизин оҗананызы көзләҗирди-
ләр. Чүнки биз билдик: һәҗәт өл-
мәзди!

Јавунун мәхмәр кими јумшаҗ сә-
си ишыҗа доҗру бојланан чичәк-
ләрин нәғмәсинә ғырышды. О, мубари-
зәдә мәтин олмаҗ һаггында охуру,
шар гүвәләрү үзәриндә гәлбәҗә
чалыҗаҗыҗыны вәд едирди. Бу, бир
гәһрәманлыҗ нәғмәси иди, достлуг

саҗәсиндә бирләшән вә өз чичәкли
дүнҗасынын дүшмәнләринә һифрәт
едән икид мубаризләрин нәғмәси
иди.

Нәғмә, охуҗанлары руһландыры-
ды. Ғыз-чичәкләр Гасырҗаҗа вә
Хоруда истәһзә едәрәк оҗнаҗырды-
лар.

— Инди биз бурадаҗыҗ, һамымыз
бир јердәҗик. Инди бизим үстүмүзә
һүчүм един көрәк! Әкәр буна чәсә-
рәт етсәңиз, өзүңүзү көзләҗин!

Буну ешидан Гасырҗа вә Хоруд
чапалаҗараҗ, улаҗараҗ вәшһн кими
чичәклиҗин, көзәл Јавун чичәҗиниң
үстүнә чумдулар.

Лакин сых бирләшмиш биткилә-
рин сыраларынын парчалаҗыб да-
ғытмаҗа онларын күчү чәтмады.
Онлар тагәтдән дүшүр, чичәклиҗ
исә мугавимәт көстәриди. Чанләр
илк дөҗә ачизликләрини баша дүш-
дүләр вә буна көрә дә өзләрини
итирдиләр; әкәр онлар бир дә баҗ-
чаларын үзәринә басгын етсәләр,
чичәкләр бүтүн басгынлардан сон-
ра јендән аҗаҗа галхачаҗ, шәр гүвә-
ләр исә даҗылыб һаваҗа соврула-
чаҗ, баһар шәфәҗләриндән әрҗән
җар кими пуч олачаҗлар.

Гасырҗа вә Хоруд дишләрини ғы-
чыҗараҗ, сүрүнә-сүрүнә чичәклиҗ
дәҗ узаглашдылар. Онларын гәзәб
дозу көзләри јумуладу, башлары јә-
рә дикилди. Онлар өзләрини күнәһ-
сыз көстәрмәк истәдиләр. Лакин бу
риҗакарлыҗа инанан олардымы?
Аһ, һеч кәс онларын бу јердә бир
аз әввәл төрәтдикләри чинаҗәтләри
унда билмәздн.

Онлар јерә сәрилдиләр. Санки,
торпаҗа кирмәк истәҗирдиләр. Әлә-
рини бу гәдәр сәрбәст һисс етдик-
ләри, һөкманлыҗа вә аҗаҗыҗа алыш-
дыҗлары бу јери төрк едә билмир-
диләр.

Онлар тагәтсиз һалда узанмыш-
дылар. Нечә күчдән дүшдүкәләрини
һисс едирдиләр. Санки торпаҗ өзү
онларын әввәлҗи күчүнү соруб, ча-
нына чөкирди.

Чичәкләр онлары дөврәҗә алды-
лар вә... бир аз әввәлҗи азгынлар
чичәкләрә тәслим олулар. Гушлар
көлкә кими таралмыш, мәҗлүб едил-

миш дүшмәnlәрин үзәриндә гәләбә-ни тәрәннүм едән маһныларла учуб кәлдиләр.

Һәјат галиб кәлирди. Мәһәббәт шадлыг едирди.

Гушлар охујурдулар, гызлар исә оилара нәғмә илә чаваб верирди-дәр:

Баһар кәләндә
Чичәкләр ачыр,
Парлајыр күнәш,
Гаранлыг гачыр.

Баһар да кәлди,
Ачды чичәкләр,
Бу динч диярда
Күлдү диләкләр.

Һәмишә баһар кәләндә елә билдирсән ки, о әввәлләр бу гәдәр көзәл олмамышдыр. Һәр будағын үс-түнә тәзә зоғлар кәлир, ағачлар гол-будаг атыр, учалыр, бағчаларда чичәк-чичәји чағырыр, дүзләрдә јашыллыг даһа чох, даһа парлаг олур.

Дағлардан ахыб кәлән селләр даһа кур сәсләнир, санки әлдән кәдән вахтын әвәзини чыхмаға тәлә-сир. Чајын сују даһа да чоһалыр,

өз чошғун селләрини сәхавәтлә тарлалара вә бағлара көндәрир.

Баһар вадиси, јерин алт гатла-рындан ишыға доғру галхан әзиз, меһрибан Нәркизини гаршысында көз ишләдикчә узаныр, чаван кәли-нә чәһиз вермәк үчүн маһир бир тикмәчинин нахыш вурдуғу әлван сүзәнијә бәнзәјирди.

Әввәлләр һеч вахт Нәркиз бу гә-дәр бој-бухунлу, бу гәдәр бәхтәвәр олмамышды. Әтрафда һәр шеј ону фәрәһләндирирди; фәлакәт өтуш-мүш, залымлар мөһв олмушду. Сә-рин јел сәјсыз-һесабсыз чичәкләри рәгс етдирирмиш кими титрәдир, чичәкләр исә севиниб ојнајырды.

Бу кечикмиш баһар чағында илк дәфә Нәркизин ән бөјүк арзусу је-ринә јетди: о, арылар учуб вадия кәләндә чичәкләди, Бамбур да ону бурада тапды.

Бүтүн күллү-чичәкли вадия бојун-ча тој сүзәнини јерә сәрилмишиди. Бүтүн әзијјәтләр кечиб кетмишиди.

Шән Бамбур шух Нәркизини га-бағында диз чөкмүшдү.

Күллү-чичәкли вадия сәадәт көдмишиди.

ЭПИЛОГ

Кәшмирдәки Чилам чајында үзәркән Нәркизлә Бамбурун әфса-вәзи мәһәббәти, оиларын сәдагәти, мөтанәти, сәјсыз-һесабсыз достла-ры һаггында бизә нәғмә охудулар. Бу гәдим нәәмәни һеч вахт јаддан чыхармајачағыг.

Чајын һәр ики сәһили бојунча да-јанмыш оң минләрлә кошмирли Октјабр өлкәсиндән кәлмиш гонаг-лары саламлајырдылар. Кәшмир вә Чамми халгы совет адамларына ал едәрәк учадан дејирдиләр:

— Сизин кәлишиниз бизим сә-дәтимиздир!

Бурада дајанан адамлар көзәл мәнзәрәли вадиләрдән кәлмиш пам-быгчылар, дағлардан енмиш әкин-чиләр, дүзләрдән кәлмиш һейван-дәрләр, маһир шаһәр сәнәткарла-ры идиләр. Бурада өз вәтәнини мүс-тәмләкәчиләрин әсәрәтиндән хиләс етмәк уғрунда јорулмадан мүбаризә апаран гәһрәмәнләр дајанмыш-

дылар. Бунлар өз халгынын мөдә-ни тәрәггиси вә азадлығы уғрунда мүбаризә едән, торпаг ислаһатыны мүвәффеҗијәтлә һәјата кечирән, динч һәјат уғрунда чарпышан мү-баризләр идиләр.

Биз Чилам чајы илә үзүрдүк. Са-һилләрдән неј вә маһны сәсләри ешидилирди. Нәркиз вә Бамбур һаггында маһны аллеҗорија иди; бу, әсләр боју халгын гәддар зүлм-карлардан азад едилмәси һаггында бәсләдији арзу иди.

Кәшмирли достларымызла тари-хи көрүшүмүз һәмишәлик олараг бизим гәлбимиздә, бизим хәтирә-миздә өзүнә мөһкәм јер тутду. Биз исә бу маһныны илк дәфә дејән достларымыза мәһәббәт вә һөрмәт әләмәти олараг, јешидән сөјләмәк истәдик.

Сринагар—Деһли—Дашкәнд.

Декабр 1955—ағуст 1956.

Тәрчүмә едәни Тејмур ӘЛИЈЕВ.

